

OFFICIAL PRESS RELEASE**26 Ma'asi 2020****Tu'utu'uni ki he Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga**

Na'e tali 'e he Poate 'a e kau Talēkita 'o e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' hili 'enau fakataha 'i he 'aho 25 'o Fepueli 2020, ke kei hoko atu pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga' 'a ia 'oku hā atu 'i lalo'. 'Oku fakataumu'a eni ke ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, ki hono tuku atu 'a e ngaahi nō ki tu'a ke ne faka'ai'ai mo pātoloaki 'a e tupu faka'ekonōmika 'a e fonua'.

- a. Ke kei hoko atu pē hono ta'etotongi 'a e tupu (interest) 'i he ngaahi 'akauni pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē' (Exchange Settlement Account) 'oku fakahū 'i he Pangikē Pule' (zero interest rate policy);
- e. Ke 'oua 'e toe ma'ulalo hifo 'i he peseti 'e 80 'a e lahi e ngaahi nō 'oku tuku atu 'e he ngaahi pangikē 'o fakahoa ki he lahi 'o 'enau ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio);
- f. Ke kei tu'uma'u pē 'a e lahi 'o e pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'a ia 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pule' (Statutory Reserve Deposit) 'i he peseti 'e 10; pea
- h. Ke tauhi pē 'a e tu'unga 'o e hikihiki 'i he totongi 'o e ngaahi koloa' (inflation reference rate) ke 'oua na'a laka hake he peseti 'e 5.

Na'e lipooti 'e he Kōvana 'o e Pangikē Pule', Sione Ngongo Kioa, 'oku 'i ai 'a e kake 'i he ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua' ki he māhina Tisema 2019. Ko e ngaahi ola mei he ngāue 'a e sekitoa ngoue, vaotātā mo e toutai' na'e fetō'aki 'i he lolotonga 'o e māhina'. Na'e toe holo pē foki 'a e lahi 'o e ngoue 'oku uta atu ki muli 'aki 'a e toni 'e 1,979.7 (peseti 'e 68.8). Na'e makatu'unga 'a e holo ko 'eni mei he holo 'a hono uta atu 'o e hina'. Ka neongo ia', na'e lahi ange 'a e ngoue 'oku uta atu ki muli 'i he ta'u' 'aki 'a e toni 'e 2,335.9 (peseti 'e 24.1). Na'e hiki fakatou'osi 'a e pa'anga hū mai mei hono uta atu ki muli 'a e ngoue' 'aki 'a e \$0.2 miliona (peseti 'e 40.1), mo e pa'anga hū mai mei hono uta atu ki muli 'a e toutai' 'aki 'a e \$0.2 miliona (peseti 'e 20.6). Na'e lelei ange 'a e ngaahi ola na'e hā mai mei he sekitoa fakatupu koloa', tupu mei he lahi ange 'a e ngaahi nō langa fale taautaha' 'aki 'a e \$1.1 miliona (peseti 'e 0.5), pea mo e nō 'a e ngaahi pisinisi hange koe ngaahi kautaha langa' 'aki 'a e \$1.1 miliona (peseti 'e 11.1). 'Oku mahino mai heni 'a e longomo'ui ange 'a e ngaahi ngāue ki he tafaaki langa'. 'Oku toe tokoni foki ki heni mo e lahi ange 'a e totongi pa'anga ki muli 'ki hono hu mai a e ngaahi naunau langa' 'a ia na'e tupu 'aki 'a e \$0.4 miliona (peseti 'e 31.1). Na'e fakalakalaka foki mo e ngaahi ola mei he sekitoa 'o e ngaahi ngāue', 'a ia na'e kake 'a e tokolahi 'o e kau folau mei tu'apule'anga ne tū'uta mai ki Tonga' ni 'i he māhina' 'aki 'a e kau pāsese 'e 2,329 (peseti 'e 27.0). Na'e lahi ange mo e ngaahi koniteina na'e lesisita' 'aki 'a e koniteina 'e 331 (peseti 'e 29.3), pea pehē foki ki he tupu 'a e ngaahi me'alele na'e lesisita' 'aki 'a e me'alele 'e 39 (peseti 'e 2.8) 'o tautefito ki he ngaahi saliote misini uta pasese iiki mo e ngaahi saliote misini uta ma'ama'a.

'Oku fakafiemālie pē 'a e fai fatongia 'a e ngaahi pangikē, 'o poupou ki ai 'a e mālohi fe'unga á e ivi 'o 'enau pa'anga ngāue', pehē ki he 'enau ngaahi tupu' (profits). Na'e holo 'a e lahi 'o e ngaahi nō ne tuku atu 'i hono fakahoa ki he lahi 'o e ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio), mei he peseti 'e 81.2 ki he peseti 'e 80.7 'i Tisema 2019, 'o makatu'unga mei' he holo ange 'a e ngaahi nō kuo tuku atu 'o fakatatau ki he holo 'o e fakahū pa'anga'. 'Oku kei mā'olunga si'i pē eni 'i he peseti 'e 80 kuo tu'utu'uni 'e he Pangikē Pule'. Kaekehe, 'oku kei lahi pē 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue (liquidity) 'a e ngaahi pangikē, 'a ia 'oku malava ke hokohoko atu pē 'a hono nō atu ki tu'a'. Na'e holo 'a e avalisi 'a e totongi tupu 'i he nō mo e fakahū pa'anga' (weighted average interest rate spread) ki he māhina' 'aki 'a e poini peseti 'e 3.6 ki he peseti 'e 6.03. Na'e makatu'unga eni mei he holo 'a e totongi tupu 'i he ngaahi nō (lending rates) langa fale taautaha'.

Na'e holo 'a e tu'unga 'o e pa'anga talifaki 'i muli' (foreign reserves) 'aki 'a e \$2.1 miliona ki he \$487.4 miliona (fe'unga mo e māhina 'e 7.8 'o e koloa mo e ngaahi ngāue hū mai mei muli). 'I he lolotonga 'o e ta'u', na'e kake 'a e pa'anga talifaki 'i muli' 'aki 'a e \$8.9 miliona, tupu pea mei' he lahi 'a e ngaahi pa'anga hū mai ki he tokoni fakapatiseti 'a e pule'anga' mo e pa'anga tokoni ki he ngaahi poloseki' mei he ngaahi hoa ngaue fakalakalaka'.

Ko e tu'unga 'o e totongi koloa fakalukufua' i he māhina' na'e hiki 'aki 'a e peseti 'e 0.2 makatu'unga mei he hiki 'a e ngaahi totongi koloa fakalotofonua' 'aki 'a e peseti 'e 0.7, kae holo e ngaahi totongi koloa hū mai mei muli' 'aki 'a e peseti 'e 0.3. 'I he ta'u' ki Tisema 2019, na'e hiki 'a e tu'unga 'o e totongi koloa fakalukufua' 'aki 'a e peseti 'e 1.2, 'o fakahoa ki he tupu peseti 'e 0.1 'i Novema 2019, mo e tupu peseti 'e 4.8 'i Tisema 2018. Na'e makatu'unga eni mei he hiki fakatou'osi 'a e totongi 'o e ngaahi koloa hū mai mei muli' mo e ngaahi koloa fakalotofonua' 'i he lolotonga 'o e ta'u'.

Neongo 'oku fakafuofua 'e he Pangikē Pule' 'e kake 'a e ngaahi ngāue faka'ekonomika fakalotofonua' 'i he māhina Sanuali 2020, kā 'e faka'au pē ke māmālie ange 'a e tupu 'a e 'ekonōmika 'o Tonga' 'i he kaha'u vave mai', makatu'unga mei hono uesia 'e he Saikolone Tino' 'a e ngaahi 'otumotu'. 'Oku 'amanaki foki 'e 'i ai mo e uesia 'a e ngaahi fetō'aki 'i he tu'unga faka'ekonōmika fakamamani lahi' kae tautefito ki he mafola 'o e mahaki coronavirus mo e ngaahi vela 'i 'Aositelelia 'i he sekitoa takimamata mo e fefolau'aki 'a Tonga' ni. Ko e pa'anga talifaki 'i muli' 'oku fakafuofua 'e kei 'i he tu'unga fakafiemālie pē, pea ko e hikihihi 'i he totongi koloa' 'e ma'ulalo pē he peseti 'e 5. Ko e ngaahi pangikē 'oku fakafuofua 'e 'i he tu'unga fakafiemālie pē mo 'enau ngaahi ngāue'.

Makatu'unga pea mei' he ngaahi fakamatala kuo fakahā atu 'i 'olunga', 'oku kei taau ke hokohoko atu pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga'. 'Oku kei fakahoko pē 'e he Pangikē Pule' hono siofi ke fakahoko ha ngaahi fokotu'utu'u ngāue ke faka'ai'ai 'a hono ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, ki hono nō atu ke tokoni ki he ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua', pea ke poupou mo pātoloaki ha tupu faka'ekonōmika 'oku ma'uma'uluta mo tolonga. 'Ikai ngata ai', ka 'oku tokanga aipē 'a e Pangikē Pule' ki hono muimui'i ofi e ngaahi fakalakalaka faka'ekonōmika fakalotofonua' mo fakatu'apule'anga', mo tu'u mateuteu ke liliu 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga' 'o ka fiema'u.

Ki ha ngaahi fakamatala fakaikiiki kātaki 'o fetu'utaki ki he:

Tafa'aki 'Ekonōmika

Telefoni: (676) 24 057

Fax: (676) 24201

Email: nrbt@reservebank.to